

**ВИСЛОВЛЕННЯ ВИБАЧЕННЯ В ДИСКУРСІ
БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ
АСПЕКТ**

У статті розглядаються висловлення вибачення у мовленні персонажів британської драми, розкривається їх прагматичний ефект. Визначається специфіка мовленнєвих актів вибачення. Встановлюється роль вибачення у попередженні або залагодженні конфлікту. Аналізуються тактики персонажного мовлення, що сприяють вербальному втіленню зазначеного явища.

Ключові слова: дискурс драми, вибачення, мовленнєвий акт, тактика.

У центрі уваги лінгвістичних розвідок залишаються мовні та мовленнєві засоби, що відображують психологічний стан мовця [10, 6], демонструють позитивне відношення до слухача і відіграють особливу роль у процесі спілкування. Наше дослідження висловлень вибачення у персонажному мовленні сучасної британської драми **має на меті** виявити, які тактики, мовленнєві акти та номінативні засоби використовуються для вербалізації зазначеного явища у дискурсі драми.

Вибачення розглядається у сучасному мовознавстві як феномен, що відіграє важливу роль у соціально значущій комунікативній діяльності та втілює один із способів її регуляції завдяки направленості вибачення на попередження або залагодження конфлікту [3, 19]. У той же час, вибачення розглядається у лінгвістиці як комунікативна [18, 52] або дискурсивна подія [3, 25], мовленнєва або комунікативна ситуація [11], мовленнєвий жанр [6, 84], що значно розширює наше уявлення про зазначений феномен.

Найбільш традиційним є аналіз вибачення у руслі теорії мовленнєвих актів, де вибачення відносять до експресивних мовленнєвих актів, мета яких полягає у відвертому вираженні емоцій, коли мовець не підганяє світ під слова, або слова під світ [8, 183] або до бехабітивів, що є реакцією на поведінку інших людей [2, 119]. Крім того, у закордонній лінгвістиці мали місце спроби віднести вибачення до зізнань [14, 128-129] або конвівіалів, у яких ілокутивне мета співпадає із соціальною метою [25, 104-105], до мовленнєвих ритуалів та етикету [1, 210-212]. У вітчизняній лінгвістиці вибачення визначають як перформативи [4, 1981]. При цьому визнається, що мовленнєвий акт вибачення виражає позитивне ставлення до слухача та направлений на підтримання кооперативної взаємодії [12, 191].

Останнього часу з'являються спроби віднести вибачення до директивних, оскільки мовець намагається змінити стан слухача, який відчуває себе ображеним [7, 22-23], поліінтенційних, гібридних мовленнєвих актів, що інтегрують крім директивної інтенції виправдання мовця, визнання ним своєї провини та вираження емоційної аверсії з приводу власної

поведінки, та є соціативними, оскільки виражають визнання мовцем слухача як члена однієї з ним соціальної групи [10, 22, 35].

Наша розвідка розглядає висловлення вибачення як тактику та мовленнєвий акт, що регулюють відношення між комунікантами [9, 11] та виникають як намагання поліпшити відношення між мовцем та слухачем. Реалізуючи тактику вибачення мовець прагне добитися прихильності слухача, відіграючи дві ролі одночасно: роль винуватця та людини, яка сама себе засуджує [22, 144]. Тактика вибачення може включати низку компонентів: вираження смутку або власне вибачення, визнання провини або пояснення причини, самоосуд або визнання відповідальності, обіцянку виправитися, пропозицію компенсувати нанесену шкоду [18, 52; 22, 144]. При цьому ступінь розгорнутості тактики вибачення залежить від відстані між комунікантами, з одного боку, а, з іншого, від відвертості мовця.

Аналіз персонажного мовлення британської драми показує, що висловлення вибачення досить популярні у дискурсі британської драми, оскільки сприяють перебігу комунікативної взаємодії в зоні кооперації. Зазвичай мовленнєвий акт вибачення включає експресив *sorry* і може реалізовуватись як еліптичним реченням:

Elsie. *You're disgusting.*

Sam. *Sorry, love. Just a joke* [barbec6], так і двоскладним реченням:

Norman. *I'm sorry for what I did* [28, 5].

При цьому мовленнєвий акт вибачення може бути ініціальним і необов'язково стосуватись подій власне інтеракції. У наступному прикладі дружина вибачається на початку розмови за свою поведінку минулого вечора:

Paula. *I'm sorry about last night*

James. *Last night?*

Paula. *I was a bit sharp with you* [15, 24]. Проте відтермінування акту вибачення у часі призводить до непорозуміння та необхідності роз'яснення ситуації мовцем.

Більш звичним є реактивний ретроспективний мовленнєвий акт, що стосується безпосередньо подій інтеракції:

Paula. *For God's sake, stop being so suspicious!*

Mark. *I'm sorry. I didn't mean to...*

Paula. *Oh, never mind!* [15, 16].

У персонажному мовленні знаходимо приклади використання проспективного мовленнєвого акту вибачення [10, 44], коли мовець вибачається за подальші дії, що наносять шкоду слухачеві:

Robert. *Now we can thrash this out.*

Olwen. *Oh no, please, Robert.*

Robert. *I'm sorry, Olwen. But I want to know the truth* [5, 23]. У цьому випадку персонаж вибачається за відмову виконати прохання співрозмовника.

Для підсилення емоційності висловлення вибачення мовець використовує повтори як експресиву *sorry*, так і мовленнєвого акту в цілому:

Mariam. *I'm sorry – I'm sorry, sorry, sorry, sorry. I'm probably wrong about Christine. But she brings out the worst in me. Even when I mean to be good – and nice about her if it kills me* [20, 42].

З цією ж метою використовуються інтенсифікатори *so, very, really*:

James. *Oh, I'm so sorry* [15, 25].

Susan. *I know. That was the idea. I wanted to surprise you all. I'm very sorry* [15, 29].

Sophie. *I'm sorry, I'm really sorry* [16, 17].

Тактика вибачення може обмежуватись лише одним мовленнєвим актом вибачення:

Larry. *No I didn't. Sorry* [24, 2].

У той же час, крім власне вибачення, відповідна тактика включає самоосуд мовця і критику власної поведінки:

Elizabeth. *Yes... but let me say I'm sorry. I have been selfish and I'm sorry* [17, 39].

Важливим компонентом висловлення вибачення є виправдання у вигляді повідомлення про ненавмисний характер образи:

Frank. *I'm sorry. I didn't mean to frighten you* [15, 35].

Цій самій меті слугує пояснення мотивів або дій мовця, що призвели до образи слухача:

Martin. *You know we've known each other now for two weeks. But one of them doesn't count. You wouldn't see me.*

Cherry. *I know. I'm sorry. I thought it best to give ourselves time to think* [19, 18-19].

З іншого боку, вимушений характер вибачення демонструє бажання мовця підвищити власний статус. Так, у наступній репліці мовець використовує мовленнєвий акт вибачення, прагматичний ефект якого знижується за рахунок повідомлення, що мовець не розуміє, в чому полягає його провина:

Peter. (stiffly) *Mrs Wade – I'm sorry – I really don't see what I've done to upset you if what I said...* [20, 49]

Вибачення комбінується одночасно з виправданням і покладанням провини на слухача, що має на меті підвищити статус мовця:

Richard. *I'm sorry, I didn't mean to embarrass you. But you did ask me to tell you the simple truth* [27, 11].

Реалізуючи потребу у визнанні мовець комбінує мовленнєвий акт вибачення з тактиками, що знижують його цінність, підвищуючи власний статус:

Keith. *I will say again, I'm very sorry I have kept you all waiting. I'm sorry you had to sit in a pub for two and a half hours, I'm deeply sorry that, as a result of all that, we are starting out holiday four hours late and I am sorrier still that we*

are having to lead this bloody boat in the pitch dark – (June nearly drops something) – Careful! – but it was not altogether my fault [13, 2]. Як бачимо з прикладу, експресив *sorry* підсилюються за рахунок інтенсифікатора *very*, прислівника *deeply* та вищого ступеня порівняння самого експресиву *sorrier*, що сигналізують про намагання мовця повернути прихильність слухачів, проте тактика перекладання провини на інших осіб (*it was not altogether my fault*) свідчить про те, що мовець не є щирим.

У випадку, коли мовець повідомляє про часткове визнання своєї провини під тиском аргументів співрозмовника, такає знижується ефект від самого вибачення:

Larry. *Look at the way you reacted when I made a pass at you. Though I thought it was what you wanted.*

Elsie. *I thought I half did really. I'm sorry* [29, 15].

У персонажному мовленні має місце комбінація тактики вибачення з тактикою критики слухача:

Cherry. *All right, go! I'm sorry, but if only you weren't so damned dishonest!* [19, 15].

Вживання перформативного дієслова *apologize*, що використовується в офіційній ситуації спілкування, є досить рідким явищем в сучасних британських п'єсах:

Fellamy. *I apologize for losing my temper* [23, 42]. Зазвичай це має місце у ситуації спілкування сторонніх осіб:

Stacey. *I apologize, Inspector. It was very silly of me dashing away like that without telling anyone. Obviously it gave you completely wrong impression* [21, 30]. У цьому випадку жінка, яка знаходиться під підозрою у скоєнні вбивства, використовує перформатив у розмові з інспектором поліції.

Вибачення з дієсловом *forgive* реалізується і у вигляді мовленнєвого акту директиву:

Commander. *Forgive me for saying so, but I was in here just now when you were talking to Rex* [26, 14].

У наступному прикладі тактика вибачення комбінується з тактикою прохання, коли мовленнєвий акт реквестиву з дієсловом *forgive* підсилює мовленнєвий акт вибачення з експресивом *sorry*

Dickon. *I'm sorry I've upset you. Will you forgive me?* [23, 23].

Отже, дослідження висловлення вибачення у мовленні персонажів сучасної британської драми дозволяє зробити **висновок**, що відповідна тактика демонструє позитивне ставлення мовця до слухача, зміцнює статус останнього та сприяє кооперативному перебігу інтеракції. Мовленнєві акти, що реалізують вибачення, включають експресив *sorry*, що підсилюється завдяки повторам, інтенсифікаторам, прислівникам, можуть бути ініціальними й стосуватись подій у минулому, реактивними та проспективними. Тактика вибачення не обмежується відповідним мовленнєвим актом та включає самоосуд мовця, критику ним власної

поведінки, повідомлення про ненавмисний характер нанесеної образи, виправдання, пояснення власних мотивів та дій, що підсилює ефективність тактики та свідчить про щирість намірів мовця. У той же час, у персонажному мовленні тактика вибачення може комбінуватись з тактикою покладання провини на слухача, його критикою, частковим визнанням власної провини, що знижує ефективність вибачення та свідчить про нещирість намірів.

Подальша **перспектива** розвідки пов'язана із вивченням персонажного мовлення британської драми з метою виявлення тактик та мовленнєвих актів, що сприяють зміцненню статусу слухача та відповідають вимогам максим принципу ввічливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гловинская М.Я. Семантика глаголов речи с точки зрения теории речевых актов / М.Я. Гловинская // Русский язык в его функционировании. – М., 1993. – С. 158-218.
2. Остин Дж.Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин / Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М., 1986. – С. 22-129.
3. Плетнева Е.А. Извинение как социокультурно обусловленный коммуникативный феномен / Е.А. Плетнева // Вестник ВГУ, Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2007. – № 2, (ч. 2). – С. 19–25
4. Почепцов Г.Г. Прагматика предложения / Г.Г. Почепцов // Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 271-278.
5. Пристли Дж. Б. Опасный поворот : Пьесы / Дж. Б. Пристли / Сост., предисл., коммент. М. В. Лагуновой. – М. : Высш. шк., 1989. – 205 с.
6. Рабенко Т.Г. Извинение: речевые тактики жанра и средства их языковой реализации / Т.Г. Рабенко // Гуманитарный вектор. – 2012. – № 4 (32). – С. 83–89.
7. Ратмайр Р. Прагматика извинения / Р. Ратмайр. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 272 с.
8. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М., 1986. – С. 170–194.
9. Сусов И.П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система / И.П. Сусов // Языковое общение: процессы и единицы. – Калинин: КГУ, 1988. – С. 7-13.
10. Трофимова Н.А. Экспрессивные речевые акты в диалогическом дискурсе. Семантический, прагматический, грамматический анализ : Монография / Н.А. Трофимова. – СПб. : Изд-во ВВМ, 2008. – 376 с.
11. Туфанова Ю.В. Речевая ситуация извинения / Ю.В. Туфанова // Вестник ИГЛУ, Сер. Филология. – Иркутск, 2010. – Вып. 9. – С. 145–152.
12. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
13. Ayckbourn A. Way Upstream / Alan Ayckbourn. – L. : Samuel French, 1983. – 95 p.
14. Bach K. Speech acts and pragmatics / Kent Bach // Blackwell Guide to the philosophy of language / Eds. M. Devitt, R. Hanley. – Blackwell Publishing Ltd, 2006. – P. 147-167.
15. Benfield D. In for the Kill / Derek Benfield. – L. : Samuel French, 1981. – 88 p.
16. Browne F. The Family Dance / Felicity Brown. – L : Samuel French, 1976. – 57 p.
17. Clark B. The Petition / Brian Clark. – Oxford : Amber Lane Press Ltd, 1986. – 63 p.

18. Cohen A.D., Olshtain E., Rosenstein, D.S. Advanced EFL apologies: What remains to be learned? *International Journal of the Sociology of Language* / Cohen A.D., Olshtain E., Rosenstein, D.S. – 1986. – 62 (6). – P. 51–74.
19. Cowper T. Caught in the Act / Trevor Cowper. – L.: Samuel French, 1982. – 58 p.
20. Dryden E. Harvest / Ellen Dryden. – L. : Samuel French, 1982. – 54 p.
21. Durbridge F. Gentle Hook / Francis Durbridge. – L. : Samuel French, 1975. – 80 p.
22. Goffman E. On Face-Work: an Analysis of Ritual Elements in Social Interaction / E. Goffman // *Communication in Face-to-Face Interaction*. – Harmondsworth : Penguin Books, 1972. – P. 5-46.
23. Hastings Ch. Soft September Air / Charlotte Hastings. – L. : Samuel French, 1979. – 71 p.
24. Hoddinot D. Hello and Goodbye / Derek Hoddinot. – L. : Samuel French, 1979. – 23 p.
25. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – L., N.Y. : Longman Linguistic Library, 1983. – 250 p.
26. Manktelow B. Death Walked in / Bettine Manktelow. – L. : Samuel French, 1979. – 57 p.
27. Vooght Ch. Barbecue / Cherry Vooght. – L. : Samuel French, 1980. – 20 p.
28. Walker D. Kith and Kin / David Walker. – L. : Edward Arnold, 1981. – 79 p.
29. Chown P. The Long Noon / Patricia Chown. – L. : Samuel French, 1984. – 19 p.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2016

Борисенко Н.Д., канд. філол. наук, доцент,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Высказывания извинения в дискурсе британской драмы: коммуникативно-прагматический аспект

В статье рассматриваются высказывания извинения в речи персонажей британской драмы, раскрывается их прагматический эффект. Определяется специфика речевых актов извинения. Устанавливается роль извинения в предотвращении и улаживании конфликта. Анализируются тактики персонажной речи, способствующие вербальному воплощению указанного явления.

Ключевые слова: дискурс драмы, извинение, речевой акт, тактика,.

Borysenko N.D., Cand. of Sc. (Philology), As. Prof.,
Zhytomyr Ivan Franko State University

Expressions of Apology in Discourse of British Drama: Communicative-Pragmatic Aspect

The article deals with the expressions of apology in the speech of Modern British Drama Personages, reveals their pragmatic effect. The specific character of apology as a speech act is singled out. The role of apology in preventing and solving the conflict is specified. The tactics of personages' speech facilitating the verbal implementation of the phenomenon in question are analyzed.

Key words: drama discourse, apology, speech act, tactics.

Борисенко Наталія Дмитрівна.

Тел.. 050-983-03-50.

Е-mail: n.d.bor@mail.ru

Місце роботи: Житомирський державний університет імені Івана Франка, доцент кафедри англійської філології та перекладу